

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษยชาติเกิดมาควบคู่กับสัจธรรมอย่างหนึ่ง นั่นคือความตาย และทุกคนก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงหนีหรือหนีพ้นจากความตายไปได้^๑ เนื่องจากความตายเป็นเรื่องที่นำมาซึ่งความเศร้าโศก อันเกิดจากพลัดพราก โดยที่มนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายล้วนเป็นผู้ที่ไม่อยากตายหรือไม่ต้องการที่จะเผชิญหน้าต่อความตายพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นศาสนาแห่งความจริง (Truth) ที่กล่าวถึงความจริงอันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติซึ่งความจริงดังกล่าวนั้นก็คือกฎแห่งเหตุผล (The Laws of cause and effect) อันได้แก่ กฎอิทัปปัจจยตา ที่ว่าด้วยความเป็นเหตุเป็นผลของสรรพสิ่งเมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีเพราะสิ่งนี้เกิดขึ้นสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ^๒ มีพระพุทธดำรัสยืนยันไว้ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค และคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า

“คนเกิดมาแล้วที่จะพ้นจากขราและมรณะไม่มีเลย แม้ชัตติยมหาศาล แม้พราหมณ์มหาศาล แม้คหบดีมหาศาลซึ่งเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโอกาสมาก มีทองและเงินมากมาย มีทรัพย์เครื่องปลื้มใจมากมาย มีทรัพย์และธัญชาติมากมาย ก็ไม่พ้นจากขราและมรณะ แม้ภิกษุทุกรูปซึ่งเป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ร่างกายนี้แม้ของพระอรหันต์เหล่านั้น ก็เป็นสภาพแตกดับต้องทอดทิ้งเป็นธรรมดา^๓ เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ร่างกายนี้เป็นที่สถิตแห่งความตาย”^๔

สิ่งตามมาหลังความตายนั่นก็คือพิธีกรรมจาปนกิจ ซึ่งเป็นพิธีกรรมหลังความตายที่มีความสำคัญสำหรับคนที่ตายไปแล้ว และคนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ปฏิบัติต่อคนตายตามความเชื่อของท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อให้ดวงวิญญาณของคนตายแล้วไปสู่สุคติภพและเกิดใหม่ในภพภูมิที่ดีตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับเรื่องการตายและการเกิดใหม่ดังพุทธดำรัส “สัตว์พวกหนึ่งย่อมเกิดในครรภ์ พวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก พวกที่ทำความดีย่อมไปสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่มีอาสวะย่อมนิพพาน”^๕ และคนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะได้มีความสุขสงบร่มเย็นจากอานิสงส์ของการประกอบพิธีกรรมนั้น

ในสมัยพุทธกาลจะพบว่าเมื่อตายก็จะมีจัดการศพอยู่หลายวิธี ได้แก่ การนำศพไปทิ้งไว้ที่ป่าช้าให้เป็นอาหารสัตว์ต่าง ๆ ดังปรากฏในพุทธดำรัสว่า “สัตว์ย่อมเกิดและตายบ่อย ๆ บุคคล

^๑ ฐ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๒๘/๓๙, ฐ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๘/๗๑.

^๒ คำว่าสรรพสัตว์นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะมนุษย์เท่านั้น แต่ยังหมายถึงสัตว์ทุกประเภทที่เกิดมาในโลกและจักรวาลทั้งมวล ทั้งสัตว์ที่รูปและสัตว์ที่หรูปมิได้ ต่างโดยเทวดา และมนุษย์ อมนุษย์ทั้งหลายด้วย

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๔/๑๓๑.

^๔ ฐ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๔๘/๗๘

^๕ ฐ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕๐/๔๓, ฐ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐/๗๘.

^๖ ฐ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๖/๗๐.

ทั้งหลายน้อมนำศพไปป่าช้าบ่อ ย ๆ”^๗ “ภิกษุเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งตายแล้ว ๑ วัน ตาย แล้ว ๒ วัน หรือตายแล้ว ๓ วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพเขียวคล้ำ ศพมีน้ำเหลือง เยิ้ม...”^๘ กรณีที่ นางกิสาคโคตมิได้ฟังพระพุทธดำรัสเตือนสติแล้วทิ้งศพลูกชายไว้ในป่า^๙ การนำศพขึ้นเชิงตะกองเพื่อ เผาให้เถ้าถ่าน กรณีของการจัดการพระบรมสรีระของพระพุทธองค์^{๑๐} กรณีปรากฏในเรื่องนางปฏาจา ราที่มีการเผาศพบิดามารดาและพี่ชายที่ฝนตกใหญ่ลมพัดจัดทำให้บ้านเรือนพังทลาย^{๑๑} อีกอย่าง หนึ่ง กรณีที่พระพุทธเจ้ารับสั่งให้จัดการเผาศพ (สรีระ) ของพระปุตติคตตติสสเถระซึ่งได้บรรลุเป็นพระ อรหันต์แล้วนิพพาน^{๑๒} การฝังศพไว้ในป่าช้า กรณีนี้ที่นางวิสาขาให้ทำการฝังศพของ กุมาริกา หลานสาวที่เสียชีวิตแล้ว^{๑๓} และการนำศพไปลอยที่แม่น้ำคงคา^{๑๔}

การจัดงานศพไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตามจะพบว่ามีประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อในการจัดงานศพเสมอ ดังกรณีการตั้งศพบำเพ็ญกุศลให้ผู้ที่ไม่เครพนับถือได้กราบไหว้และ บูชาสักการะแสดงความเคารพศพก่อนนำไปเผาปนกิจ ดังที่พระพุทธเจ้าได้รับสั่งให้ตั้งศพสองตายายผู้ เคยเป็นมารดาบิดาของพระองค์ในอดีตชาติซึ่งได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วนิพพาน เพื่อให้ชาวบ้าน กราบไหว้บูชาสักการะแสดงความเคารพก่อนนำไปเผาปนกิจ^{๑๕} หรือ กรณีการนิมนต์พระสงฆ์ไปฉัน ภัตตาหารในงานศพเพื่อทำบุญถวายทานอุทิศให้ผู้ตาย ดังที่อนาถบิณฑิก-เศรษฐีได้นิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อมพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูปฉันภัตตาหารที่บ้านเพื่อทำบุญถวายทานอุทิศส่วนกุศลให้แก่ (ศพ) ตักตา แปะงของหลานสาว^{๑๖} และโดยเฉพาะการดำเนินการจัดการถวายพระเพลิงพระบรมสรีระของพระ พุทธองค์นั้นมีการประกอบพิธีกรรมอย่างสมพระเกียรติแต่แฝงไว้ด้วยความเรียบง่าย การจัดงานศพ ในสมัยพุทธกาลนั้นเน้นความสะดวกและรวดเร็วเนื่องจากเห็นว่าศพของมนุษย์นั้นเป็นเหมือนท่อนไม้ที่ ไร้วิญญาณ^{๑๗} ใช้การอะไรไม่ได้^{๑๘} ไม่จำเป็นต้องมีการดำเนินการใด ๆ ให้ยุ่งยาก จะเห็นได้จากการ นำศพไปทิ้งให้เป็นอาหารของสัตว์ต่าง ๆ^{๑๙} หรือกรณีที่มีการนิมนต์พระภิกษุไปร่วมงานหรือพิจารณา ศพ เช่น กรณีการดำเนินการกับศพของนางสิริมา^{๒๐} ก็เป็นการกระทำเพื่อให้พระสงฆ์ท่านได้พิจารณา

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๘/๒๘๖.

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๒/๑๐๗, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๔/๑๙๙

^๙ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๐/๕๑๘.

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๐,๒๓๓-๒๓๕/๑๗๓,๑๗๕-๑๗๖.

^{๑๑} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๑/๕๑๒-๕๑๓.

^{๑๒} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๔/๒๔๑.

^{๑๓} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๐/๒๑๑.

^{๑๔} จิระภา นมะตย์, “ประเพณีพระศพของเจ้านายสมัยรัตนโกสินทร์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา

บัณฑิต (คณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓), หน้า ๒๓.

^{๑๕} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๒/๒๓๙.

^{๑๖} มงคลตฤทีปนี. ๑/๓๕๒/๒๕๙.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย), ๑๒/๔๕๗/๔๙๕.

^{๑๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘.

^{๑๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๔/๒๐๐.

^{๒๐} ชุ.ธ.อ. ๒/.../๘๐-๘๑.

ชาคศเพื่อเจริญสุภกรรมฐานไปในตัว หรือเพื่อการปฏิบัติธรรมเจริญมรณสติ^{๒๑} มิได้มีนัยของการประกอบพิธีกรรมเพื่อการอื่นแต่ประการใด

สำหรับจังหวัดสุรินทร์นั้นถือว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีประชากรโดยมากนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อกล่าวถึงการปฏิบัติตามความเชื่อที่มีต่อพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจังหวัดสุรินทร์จะมีประชากรหลากหลายเผ่าพันธุ์ ได้แก่ ลาว ส่วย และเขมร แต่ความหลากหลายดังกล่าวต่างก็มีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นพื้นฐาน พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ประกอบด้วย เกิดและการตายนั้นถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีการปฏิบัติตามกรอบความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาท พิธีกรรมฌาปนกิจศพของชาวจังหวัดสุรินทร์ได้มีการปฏิบัติตามคติความเชื่อตามพระพุทธศาสนาเถรวาทแต่เป็นความเชื่อแบบชาวบ้านหรือที่เรียกว่า Popular Buddhism ที่แต่ละเผ่าพันธุ์ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ก็จะมีคติธรรมความเชื่อที่มีข้อบ่งชี้เป็นการเฉพาะ

พิธีกรรมฌาปนกิจศพของประชาชนในตำบลเทพารักษ์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์นั้น มีขั้นตอนการปฏิบัติต่อผู้ตายที่มี อัตลักษณ์เฉพาะ เช่น พิธีกรรมฌาปนกิจศพ โดยขั้นตอนแรกเมื่อตายแล้วก็จะมีการประกอบพิธีกรรมหลายอย่าง เช่น การมัดตราสัง(มัดสามประอาะ) การแต่งตัวให้ศพ การเป็นเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรม การจุณศพ เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนในพิธีกรรมดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่ามีรายละเอียดเกี่ยวกับคติธรรมหรือปรีชาธรรมแฝงอยู่ เพื่อให้ผู้ที่มีชีวิตอยู่เข้าใจหลักสัจธรรมชีวิต คือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มองเห็นว่าสังขารร่างกายนี้ย่อมเป็นไปตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ดังนั้น ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญ เรื่อง “การศึกษาคติธรรมจากพิธีกรรมงานฌาปนกิจศพ: ชุมชนตำบลเทพารักษ์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์” เพื่อให้ทราบถึงพิธีกรรมการฌาปนกิจศพในพระพุทธศาสนาเถรวาท คติธรรม พิธีกรรมฌาปนกิจศพในชุมชนตำบลเทพารักษ์ และข้อเสนอแนะ คติธรรม พิธีกรรมฌาปนกิจศพของชุมชน รวมทั้งแนวทางการปฏิบัติของชาวตำบลเทพารักษ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการดำเนินการวิจัยครั้งนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ใคร่ต่อการศึกษาในโอกาสต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพในชุมชนตำบลเทพารักษ์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมงานฌาปนกิจศพของชุมชนตำบลเทพารักษ์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

^{๒๑} เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : ประเพณีเนื่องในการตาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๙), หน้า ๖๘.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยไว้ ๔ ส่วน ดังนี้

๑.๓.๑ **ด้านเนื้อหา** การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาแนวคิดการตายและพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพของชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ศึกษาวิเคราะห์คตินิยมที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมงานศพของชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

๑.๓.๒ **ด้านประชากร** ประชาชนชาว เขมร จำนวน ๑๓ หมู่บ้าน ในชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ปราชญ์ชาวบ้าน สัปเหร่อ มรณนายก หรือผู้นำชุมชน หมู่บ้านละ ๒ คน รวม ๒๖ คน

๑.๓.๓ **ด้านพื้นที่** ชุมชนตำบลเทพรักษา ๑๓ หมู่บ้าน ได้แก่ ๑) หมู่ที่ ๑ บ้านเทพรักษา ๒) หมู่ที่ ๒ บ้านกะเลงเวก ๓) หมู่ที่ ๓ บ้านอามุย ๔) หมู่ที่ ๔ บ้านตาไทย ๕) หมู่ที่ ๕ บ้านชำเบง ๖) หมู่ที่ ๖ บ้านลันแต้ ๗) หมู่ที่ ๗ บ้านศาลา ๘) หมู่ที่ ๘ บ้านตาพรม ๙) หมู่ที่ ๙ บ้านตาแตรว ๑๐) หมู่ที่ ๑๐ บ้านทับทิมสยาม ๑๑) หมู่ที่ ๑๑ บ้านไพรพยัคฆ์ ๑๒) หมู่ที่ ๑๒ บ้านสะเดาพัฒนา ๑๓) หมู่ที่ ๑๓ บ้านลันแต้อุดมสุข

๑.๓.๔ **ด้านเวลา** ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่ ปีการศึกษาที่ ๒/๒๕๕๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๖

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ต้องการทราบพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพในคัมภีร์ของพุทธศาสนาเถรวาท ว่าเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ต้องการทราบพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพในชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ว่าเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ ต้องการทราบคตินิยมที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมงานฌาปนกิจศพของชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ว่าเป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

คตินิยม หมายถึง ธรรมที่เป็นแบบอย่าง ข้อคิด คติเตือนใจ ตัวอย่างที่เป็นหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับหลักความจริงของชีวิต

พิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพ หมายถึง พิธีกรรมการจัดงานที่เกี่ยวกับการตาย ของบุคคล ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในโอกาสของการเสียชีวิตในแต่ละครั้ง

คตินิยมจากพิธีกรรมงานฌาปนกิจศพ หมายถึง คตินิยมที่เป็นแบบอย่าง ข้อคิด คติเตือนใจ หรือแบบอย่างที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งถูกเป็นปริศนาธรรมคำสอนสอดแทรกไว้ในพิธีกรรมงานฌาปนกิจศพของชุมชนตำบลเทพรักษา

ชุมชนตำบลเทพรักษา หมายถึง ชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันทั้ง ๑๓ หมู่บ้านในเขตปกครองของตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร

พระพุทธทาสภิกขุ ได้จำแนกความตายเอาไว้ในหนังสือเรื่อง “ปริญาจากสวนโมกข์” ไว้ว่า ความตายนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท โดยเปรียบเทียบความตายเหมือนกับ “หนามยอก ก็เอาหนามบ่ง” คือ ๑) ความตายทางภาษาคนเหมือนกับหนามยอก หมายถึง การตายทางร่างกายนี้ เมื่อคนหมดลมหายใจเคลื่อนไหวไม่ได้ เพราะร่างกายโดยรวมทั้งหมด ระบบทั้งหมดไม่ทำงานการแตกดับของร่างกาย แล้วเข้าโลงนำไปเผานำฝังเรียกว่าเป็นการตายทางภาษาคน หรือเป็นการตายภาษารูปธรรม ๒) ความตายทางภาษาธรรมเหมือนกับเครื่องบ่งหนาม หมายถึง ความสลายแห่งความรู้สึกที่กล่าวมาแล้ว คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่าตัวฉัน ตัวกู นั้นแหละ มันสลายลงไปในนี้ เรียกว่าความตายในภาษาธรรมะ หรือความตายของความงอ ความตายของความยึดมั่นว่า ตัวกู ว่าของกู ให้ความงอมันตายไปเสีย ให้ความยึดมั่นถือมั่นมันตายไปเสีย^{๒๒}

พระครูศรี เมธงโร ได้แสดงทัศนะไว้ในเรื่อง “ความตายในทัศนะของพระพุทธทาสภิกขุ” ไว้ว่า ความตายทางภาษาธรรมแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ ตายจากความดีและตายจากความชั่ว ถ้าคนเราตายจากความดีเป็นความตายทั้งเป็น ถึงยังมีชีวิตอยู่ที่ร้อนนอนทุกข์ ถูกคนสาปแช่งไม่น่าภาคภูมิใจ แต่การตายชนิดหนึ่ง คือ การตายจากความชั่ว ตายจากการหลงติดยึดถือว่า เป็นตัวของตน อันนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจ น่าฝึกฝน น่ากระทำ เพราะทำให้เราหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งหลาย^{๒๓}

พระมหาสิงห์ คำขาว ดร. ได้แสดงทัศนะในบทความเรื่อง “ความตาย” ไว้ว่า ความตายเป็นเรื่องที่ไม่ก่อให้เกิดความเบิกบานใจ ไม่ใช่เรื่องที่น่านำมาถกเถียงกัน มีแต่นำมาซึ่งความเศร้าโศกเสียใจความหดหู่ใจ ทำลายความสนุกเพลิดเพลินในชีวิต ความตายเป็นเรื่องเหมาะสำหรับที่จะสนทนากันที่พิธีทำศพเท่านั้น แต่ตามทัศนะแห่งพระพุทธศาสนาถือว่า ความตายไม่ใช่เป็นสิ่งที่เราหลีกเลี่ยงพ้นมันเป็นกฎแห่งที่จะเปิดความลึกกลับของชีวิต เมื่อเข้าใจความตายก็ทำให้เราเข้าใจชีวิตด้วย เพราะเมื่อว่าโดยทั่วไปความตายถือเป็นกระบวนการหนึ่งของชีวิต อนึ่ง ชีวิตและความตายเป็นของคู่กัน หากเราเข้าใจความตายเราก็เข้าใจชีวิตด้วยความตายตามมติของพระพุทธโฆษาจารย์ที่ให้ไว้ได้แก่ การสิ้นชีวิตของสัตว์โลกในภพหนึ่งๆ โดยปกติหมายถึงการสิ้นชีวิต ซึ่งกำหนดเอาชาติหนึ่งที่เหมาะสมถือว่าเป็นคนสัตว์ อตตภา เป็นต้น เมื่อกล่าวถึงตามหลักพระอภิธรรม ความตายเกิดขึ้นแก่สังขารคือสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยทั้งนามและรูปซ้ำแล้วซ้ำเล่า ดังนั้นความตายจึงเกิดขึ้นได้ทุกขณะมีหลักฐานปรากฏในมัชฌิมนิกาย^{๒๔} ว่า ผู้ตายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งกายสังขารหรือลมหายใจเข้าออกก็ดับไปและจิตตสังขาร คือ สัญญาเวทนา หรือความกำหนดได้ ความรู้ และความรู้สึกก็หมดไป อายุก็สิ้นไป ไออุ่นคือไฟที่เกิดแต่กรรมก็สงบ อินทรีย์ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็แตกทำลายไป^{๒๕}

^{๒๒}พระพุทธทาสภิกขุ, *ปริญาจากสวนโมกข์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป), หน้า ๑๑.

^{๒๓}พระครูศรี เมธงโร, *ความตายในทัศนะของพระพุทธทาสภิกขุ*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลมคิมทอง, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

^{๒๔}ม.ม. (บาลี), ๑๒/๔๕๗/๔๐๖, ดู ม.ม. (ไทย), ๑๒/๔๕๗/๔๙๕.

^{๒๕}พระมหาสิงห์ทนต์ คำขาว, *ความตายตามทัศนะพระพุทธศาสนา : รวมพระธรรมเทศนาของพระธรรมอาจารย์*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗-๑๘.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “มรณานุสสติ-ภาวนา” ไว้ว่า ถ้าหากจะระลึกถึงความตายแล้วจิตของเรายังไม่สลัด ไม่สังเวช ไม่เกิดความรู้ชัด ยังไม่มีสติระลึกรู้ ท่านได้กล่าวว่าให้เพิ่มการระลึกถึงความตายโดยอาศัยเหตุ ๘ ประการ ซึ่งท่าน (พระพุทโธชาจารย์) ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๒๖} คือ ๑) นึกถึงความตายโดยเปรียบเทียบเหมือนเพชรฆาตที่มีดาบอยู่ในมือ คือ บุคคลผู้มีดาบอยู่ในมือจะฟันบุคคลที่เป็นโจรหรือผู้ที่เขานำไปฆ่าที่ตะแลงแกง กำลังรำดาบ กำลังจ้วงฟันที่คอยู่คือให้พิจารณาความตายว่ากำลังจ่อศีรษะของเราอยู่เหมือนเพชรฆาตให้นึกถึงอย่างนี้ ๒) โดยพิจารณาความตายว่า ความตายนี้เป็นที่สิ้นสุดแห่งสมบัติเป็นที่สุดแห่งความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตของเราทั้งสิ้น คือเมื่อความตายมาถึงแล้วสมบัติที่เรา มีอยู่ทั้งหมด ร่างกายของเราทั้งหมด อนาคตของเราทั้งหมดจะต้องพินาศลง จะต้องทิ้งไว้ทั้งสิ้น และเมื่อความตายมาถึงเขาก็เป็นอย่างนั้นจริง ไม่มีใครพาอะไรไปได้เลย ทั้งญาติพี่น้องทรัพย์สมบัติต้องทิ้งไว้ทั้งสิ้น เมื่อพิจารณาเช่นนี้ก็ให้เกิดความสังเวชขึ้นได้ เป็นต้น^{๒๗}

พหล แก้วเขียว กล่าวไว้ในหนังสือ **ฌาปนกิจ** ว่า “วันที่จะทำการประชุมเพลิงศพนั้น โบราณนิยมว่า ช้างขึ้นให้เผาวันคี่ ช้างแรมให้เผาวันคู่ ห้ามเผาศพวันศุกร์ ถ้ามรณะในวันเสาร์ก็ห้ามเผาวันอังคาร โดยนัยนี้ ช้างขึ้นวันคี่ ช้างแรมวันคู่ เป็นวันคนเผาผี ช้างขึ้นวันคู่ช้างแรมวันคี่ เป็นวันผีเผาคน การถือสืบมานั้นบางแห่งก็ได้ผลดีบางแห่งก็ได้ผลเลว ด้วยเหตุนี้สุนทรภู่ กวีเอกของไทยเราจึงได้กล่าวไว้ว่า ถือตำรานั้นขี้มักกรอบ ปัจจุบันจึงเน้นที่ ความสะดวกของเจ้าภาพเป็นสำคัญ”^{๒๘}

บางที่ก็ล้างศพอีกแล้วคว่ำหน้าศพเพื่อไม่ให้ศพลุกนั่งขณะเผา เสร็จแล้วยกศพหามเวียนรอบเชิงตะกอน ๓ รอบ จากซ้ายไปขวา พวกญาติพี่น้องเดินประนมมือถือดอกไม้จันทน์ตามไป บางแห่งก็กล่าวคำคารวะศพก็มี จบแล้ววางศพบนเชิงตะกอน บางท้องถิ่นเจ้าภาพจะทิ้งเบี้ยลงพื้นดิน ๓๓ อัน เพื่อซื้อที่ดินให้ผู้ตายจากตาสากี ยายกาลา แล้วทุบมะพร้าวเอาน้ำล้างหน้าศพ การจุดไฟนิยมให้พระสงฆ์จุดก่อนฆราวาส ปัจจุบันนิยมเผาหลอกก่อน คือวางดอกไม้จันทน์ทั้งหมดทุกคน แล้วจึงจุดฝักแค้นวนของตะไกรแล้ววิ่งเข้าหาศพ”^{๒๙}

๑.๖.๒ งานวิจัย

ชัย ตั้งเตรียมใจ ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทยจีน ตำบลทรายมูล อำเภอสนักแพง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า รูปแบบพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวบ้านในอดีต เมื่อมีคนตายไม่ว่าผู้ตายจะตายในลักษณะใดก็ตาม ชาวบ้านจะนำฟางหรือเสื่อไม้ไผ่มาห่อหุ้มศพ ใช้เถาวัลย์ หรือเชือกขาวรัดช่วงศีรษะ เอว และข้อเท้า แล้วนำไปฝังใกล้บริเวณบ้าน และชาวบ้านจะปลงศพแบบฝังกับผู้ตาย จะไม่มีพิธีกรรมทางศาสนา ต่อมาเมื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินได้เข้ามาอาศัยอยู่พื้นที่เดียวกัน ทำให้ชาวบ้านรับเอาวัฒนธรรมของชาวไทเขินเข้ามา จนเกิดการ

^{๒๖} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๖๙-๑๗๖/๒๕๑-๒๖๐.

^{๒๗} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **มรณานุสสติภาวนา : รวมพระธรรมเทศนาของพระธรรมาจารย์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๖๒-๖๕.

^{๒๘} พหล แก้วเขียว, **ฌาปนกิจ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓-๓๕.

^{๒๙} สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๐-๑๔๒.

เปลี่ยนแปลงประเพณีงานศพในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง จนกลายเป็นประเพณีในปัจจุบันนี้ คือ ๑) ด้านความเชื่อ การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้แก่ การอาบน้ำศพ การใส่เงินปากศพ การมัดตราสังข์ การเบิกโลงศพ การตามไฟหน้าศพ การเซ่นไหว้ศพ การเคลื่อนย้ายศพ และการกลับจากการเผาศพ ๒) ด้านสังคม การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้แก่ การปรึกษากำหนดงานศพ การปิดหน้าศพ การตั้งศพ การเผาศพ การแต่งกายไว้ทุกข์ การส่งศพ และซื้อหาม้วนเผา ๓) ด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้แก่ การแต่งตัวศพ การทำโลงศพ และการสวดศพ ๔) ด้านสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้แก่ การเคลื่อนย้ายศพออกจากเรือน ในปัจจุบันการเคลื่อนย้ายศพออกจากบ้านจะมีอยู่สองวิธี คือ การนำศพออกทางฝ้ายบ้านของผู้ตาย และการนำศพออกจากบ้านโดยใช้ประตูผี และใช้บันไดผี พิธีกรรมประเพณีเกี่ยวกับความตายนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกัน ทั้งเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ต้องปรับเปลี่ยนไปเพื่อความคงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน^{๓๐}

ปรางทอง ดิวังษ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบประเพณีงานศพของชาวผู้ไทหรือภูไทเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม พบว่า รูปแบบประเพณีงานศพของชาวไทยผู้ไทเรณูนครมี ๒ แบบ คือ คนตายปกติและคนตายผิดปกติ และมี ๒ ขั้นตอนคือ ตายและหลังตาย มีขั้นตอนคือ การแจ้งข่าว การอาบน้ำศพ แต่งตัวศพ เขียนหนังสือป้อนปาก การมัดสามย่น การกางมุ้งครอบ นำศพเข้าโลง จัดพิธีในบ้าน ยกศพออกจากเรือน เคลื่อนศพและแห่ศพออกจากบ้าน การเผาศพ การเก็บกระดูก และการแจกข้าว ส่วนคนตายผิดปกติจะไม่ทำพิธีเผาศพใช้วิธีการฝังแทน ในด้านความเชื่อที่ปรากฏในงานศพคือ ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ บุคคล เวลา และสถานที่ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเฉพาะบางส่วนมีการนำเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้ามาผสมผสาน เช่นการเพิ่มพิธีการรดน้ำศพ^{๓๑}

พระอารดินทร์ เขมธมโม (รัตนภู) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษามโนทัศน์เรื่องความตายของกฤษณมูรติ” พบว่า ยุติกระบวนการทางกายภาพเท่านั้น ทำให้ความตายมีความหมายที่คับแคบเป็นเหตุให้ปฏิเสธแนวความคิดของกฤษณมูรติเรื่องความตายมีทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่องความตายของปรัชญากระแสหลัก ที่ทำให้เป็นบทสรุปตายตัวขึ้นมาโดยสสารนิยมเชื่อว่าความหมายของความตายอยู่ที่การตาย ขณะที่จิตนิยมเชื่อว่าความหมายของความตายอยู่ที่เส้นทางผ่านของสารัตถะทางนามธรรม(วิญญาณ) ทำให้ความตายมีความหมายเป็นเพียงเครื่องมือของสารัตถะที่ห่างไกลจากชีวิตจริง และพุทธปรัชญาเถรวาทแม้จะปฏิเสธสารัตถะทางนามธรรมแต่ก็มีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งกฤษณมูรติไม่เห็นด้วยกับความเชื่อทุกรูปแบบที่เกี่ยวกับความสืบเนื่องหลังความตาย ซึ่งถือว่าเป็นคุณค่าของความตายความสัมพันธ์ระหว่างความตายกับปรากฏการณ์ของปัจเจกบุคคลย่อมส่งผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งแบ่งได้ ๒ นัย คือ

^{๓๐}ชัย ตั้งเตรียมใจ, “การศึกษาพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทยเขิน ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖).

^{๓๑}ปรางทอง ดิวังษ์, “รูปแบบประเพณีงานศพของชาวผู้ไทเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔).

๑) ปรากฏการณ์สร้างสรรค์ซึ่งเป็นสภาพไร้ปัญหาภายในปัจเจกบุคคล ย่อมก่อให้เกิดสันติสุขที่แท้จริงแก่สังคม และ

๒) ปรากฏการณ์วิกฤตภายในซึ่งเป็นสภาพปัญหาภายในปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นเชื้อของความขัดแย้งภายในปัจเจกบุคคลและอาจขยายเป็นความรุนแรงในสังคมต่อไป อนึ่งสาระหลักของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การดับทุกข์โดยสิ้นเชิง ถือเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ฉะนั้นสาระหลักในมโนทัศน์เรื่องความตายของภิกษุธรรมจึงมีความสอดคล้องในทิศทางเดียวกันกับสาระหลักของพุทธปรัชญาเถรวาท โดยไม่จำเป็นต้องนำเอาเรื่องความสับสนเนื่องหลังความตายมาสร้างความแตกต่าง เพราะทั้งสองฝ่ายมุ่งเสนอให้มนุษย์หลุดพ้นจากพันธนาการทางจิตใจที่สร้างความขัดแย้ง และยุติตัวตนที่ปรารถนาความสับสนเนื่องทุกรูปแบบ เพื่อมีชีวิตกับปัจจุบันขณะ คือ อีสราภาพทางจิตใจอย่างแท้จริง^{๓๒}

ณัฐยา วาสินห์ ได้ศึกษาเรื่อง “ความหมายของความตาย: การตีความตามพุทธปรัชญา” งานวิจัยนี้ได้สรุปว่า หากมนุษย์รู้และเข้าใจความหมายที่แท้จริงหรือความหมายในแง่อภิปรัชญาของความตายเป็นอาการของการดับลง เป็นภาวะที่มีอยู่จริง ความตายเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติของชีวิต ความตายก็จะไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัวสำหรับมนุษย์คนนั้น ความตายตามความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นเพียงการแตกดับครั้งหนึ่งๆ ในทุกปัจจุบันขณะของขั้น ๕ สืบต่อไป ขณิกมรณของรูปนามในชาติหนึ่งๆ ในทุกปัจจุบันขณะของขั้น ๕ สืบต่อกันไป เรียกว่า ขณิกมรณะ จนถึงที่สุดแห่งการแตกดับลงของรูปนามในชาติหนึ่งๆ แห่งอายุขัย เรียกว่า การขาดสิ้นแห่งชีวิตินทรีย์ トラบเท่าที่มนุษย์ยังมีวิชา ตัณหา อุปทาน ชีวิตก็ยังคงปฏิสนธิคือเกิดใหม่ในภพภูมิต่างๆ ตามสภาพแห่งกรรม ความตายจึงเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงช่วงหนึ่งของกระแสจิตที่หมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏตามเหตุปัจจัยทั้งหลายของสัตว์โลกที่ได้สร้างมา หากมนุษย์ผู้ใดสามารถกำจัดกิเลสอันเป็นเหตุปัจจัยให้เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏได้หมดสิ้น เมื่อนั้นการเกิดตายในสังสารวัฏก็เป็นอันจบสิ้น พุทธปรัชญาเถรวาทได้ใช้ประโยชน์จากความตายด้วยวิธีที่เรียกว่า มรณสติ คือการมีสติระลึกถึงความตายอยู่เสมอให้เกิดผลการปฏิบัติธรรม เนื่องจากความตายเป็นสภาวะสากลของมนุษย์ การเจริญมรณสติจะช่วยให้มนุษย์เกิดความรู้สึกถึงความเปราะบางสภาวะเดียวกันกับเพื่อนมนุษย์คนอื่น ย่อมก่อให้เกิดความเมตตาเอื้ออาทรต่อกัน^{๓๓}

โดยสรุป มโนทัศน์เรื่องการตายและการเกิด มีความสำคัญมาในด้านหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นแนวทางในการวางพื้นฐานทางความคิดด้านศีลธรรมอันดีงามตลอดจนทำความเข้าใจให้กระจ่างแจ้งถึงเรื่องหลักกรรมและ สังสารวัฏหรือการเวียนตายเวียนเกิด ซึ่งเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่กรอบของ ศีลธรรม จาคีต ประเพณี ทำชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้ดีและมีความหมายเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างแท้จริง รับแรงทำหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอย่างเต็มกำลังความสามารถ ไม่ปล่อยชีวิตให้ไร้ค่าและความหมาย สิ่ง

^{๓๒} พระอารดินทร์ เขมธมโม(รัตนกุล), “การศึกษามโนทัศน์เรื่องความตายของภิกษุธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๓๓} ณัฐยา วาสินห์, “ความหมายของความตาย การตีความตามพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔.

เหล่านั้นทั้งมวลที่จะเป็นแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน^{๓๔}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาคตินิยมจากพิธีกรรมงานฌาปนกิจศพ : ของชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ **ขั้นรวบรวมข้อมูล** จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา ที่เกี่ยวข้อง คือจาก คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา ตามแนวทางของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) หรือเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นจากการศึกษาเอกสารเป็นหลัก

๑.๗.๒ **การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม** ด้วยวิธีการเพื่อเข้าถึงข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

๑) **การสัมภาษณ์เชิงลึก** (In dept Interviews) โดยการสัมภาษณ์พระสงฆ์เถระ ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชน สัปเหร่อ มรรคนายก และผู้นำในชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

๒) **การสังเกต** (Observe) เป็นการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพของชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ แล้วบันทึกขั้นตอนในการจัดพิธีกรรมฌาปนกิจศพนั้นโดยละเอียด

เมื่อผ่านกระบวนการขั้นรวบรวมข้อมูลทุกส่วนแล้ว ผู้วิจัยจะได้ทำการวิจัย ดังนี้

(๑) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิ ทุตติภูมิ และตำราที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่จะทำการศึกษา รวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

(๒) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและจากการศึกษาคตินิยมจากพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพ : ของชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มาวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ

(๓) เขียนรายงานการวิจัย สรุปผล และนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบความเชื่อเรื่องการตายและพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพที่ปรากฏใน คัมภีร์พระไตรปิฎกของพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพในชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

๑.๘.๓ ทำให้ทราบผลการวิเคราะห์คตินิยมที่ปรากฏในพิธีกรรมงานฌาปนกิจศพของชุมชนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

^{๓๔} พระมหาคำรบ ธรรมธโร (หิรัญชาติ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๑.